Joanna Borgensztajn • Agnieszka Karczewska-Gzik • Marta Milewska • Elżbieta Witkowska • Michał Malinowski

WYTYCZNE WRAZ Z ANEKSEM DO TWORZENIA PROGRAMÓW NAUCZANIA I SCENARIUSZY ZAJĘĆ

opracowane w ramach projektu pn.:

Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów, niezbędnych do poruszania się na rynku pracy

współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Autorzy
dr Joanna Borgensztajn, Agnieszka Karczewska-Gzik, dr Marta Milewska, Elżbieta Witkowska, Michał Malinowski

Redakcja językowa
dr Jolanta Sawicka-Jurek

Opracowanie graficzne, projekt okładki
Wojciech Romerowicz

Na okładce wykorzystano zdjęcia: © tverdohlib/Fotolia.com

Redakcja techniczna i skład
Wojciech Romerowicz

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2018

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Spis treści

Wstęp ... 3

1. Programy nauczania kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego ... 6
2. Innowacyjność i kreatywność w praktyce szkolnej ... 14
3. Wymagania formalne programów nauczania do kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego ... 17
4. Ogólne wymagania merytoryczne programów nauczania do kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego ... 19
5. Wytyczne do tworzenia programów nauczania i wychowania przedszkolnego dla poszczególnych obszarów ... 21
   - Wychowanie przedszkolne ... 21
   - Edukacja wczesnoszkolna – klasy I–III ... 23
   - Przedmioty humanistyczne ... 25
   - Pierwszy i drugi język obcy nowożytny ... 29
   - Matematyka i informatyka ... 32
   - Przyroda, biologia, chemia, geografia, fizyka ... 34
   - Przedmioty artystyczne ... 36
   - Edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie fizyczne, podstawy przedsiębiorczości ... 39
6. Scenariusze zajęć/lekcji ... 41

Zakończenie ... 44

Profil absolwenta ... 45

Bibliografia ... 46

Akty prawne ... 46

Literatura ... 47

Aneks ... 48

Wstęp

Nowe wyzwania stawiane gospodarce światowej generują coraz większe oczekiwania wobec systemów edukacji. W istniejących oraz w powstających strategiach rozwoju podkreślana jest korelacja między wzrostem gospodarczym a rozwojem kompetencji kluczowych uczniów[1]. W związku z tym działania ukierunkowane na poprawę jakości kształcenia w zakresie kompetencji kluczowych należy wdrażać od jak najwcześniejszego etapu edukacyjnego. Może to nastąpić między innymi dzięki doskonaleniu programów kształcenia, które – łącząc treści z różnych obszarów – mają pokazywać istotę powyższych kompetencji kluczowych, obejmujących „tradycyjne" umiejętności, takie jak: komunikacja w języku ojczystym, czytanie i pisanie, znajomość języków obcych, kompetencje cyfrowe, matematyczne i naukowo-przyrodnicze, a także umiejętności „horyzontalne": uczenie się, odpowiedzialność społeczna i obywatelska, podejmowanie inicjatywy, przedsiębiorczość, świadomość kulturowa oraz kreatywność.

Celem projektu *Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć/ wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy* jest opracowanie i udostępnienie szkołom narzędzi edukacyjnych w postaci wzorcowych programów nauczania (wraz z przykładowymi scenariuszami zajęć) do wychowania przedszkolnego oraz poszczególnych przedmiotów ogólnokształcących.

Współczesna szkoła musi uwzględniać potrzeby rynku pracy. Tradycyjny model kształcenia eksponujący nauczanie ustępuje miejsca uczeniu się, czyli indywidualizacji, samodzielności i autorealizacji jednostki. Proces ten ma służyć kształtowaniu młodego człowieka jako istoty poszukującej, twórczej, rozumiejącej

[1] Zob. *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego; Strategia Rozwoju Kraju 2020*; *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030*.

otaczający ją świat oraz korzystającej z nowoczesnych mediów i technik, a przy tym osoby otwartej na drugiego człowieka i na samorozwój w duchu koncepcji uczenia się przez całe życie (*life-long learning*). To podejście przyczynia się do budowania społeczeństwa przyszłości, opartego na świadomości inwestowania w siebie, czyli takiego, które odnalazłoby się na współczesnym rynku pracy.

Świadomość rosnących zależności między edukacją a rynkiem pracy nakazuje podjąć działania edukacyjne, których celem jest kształtowanie od najmłodszych lat kompetencji w maksymalnym stopniu skorelowanych z wymaganiami rynku pracy. W związku z tym konieczne jest „[…] zwiększenie wykorzystania przez szkoły i placówki zmodernizowanych treści, narzędzi i zasobów wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy (ICT, matematyczno-przyrodniczych, języków obcych itp.), nauczania eksperymentalnego, właściwych postaw (kreatywności, innowacyjności, pracy zespołowej) oraz metod zindywidualizowanego podejścia do ucznia”[2]. Zadaniem nauczyciela jest przede wszystkim wyznaczanie kierunków, aktywizowanie, inspirowanie, pokazywanie możliwości i motywowanie ucznia do dalszego działania.

Rada Unii Europejskiej w kontekście starań na rzecz tworzenia gospodarki cyfrowej zwraca się do państw członkowskich (uwzględniając zasady: autonomii instytucjonalnej i pomocniczości), żeby w odniesieniu do kreatywności i innowacyjności zachęcały twórców programów nauczania, nauczycieli, jak i specjalistów w dziedzinie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, by uwzględniali w swojej pracy skuteczne metody pobudzania ciekawości, chęci eksperymentowania, kreatywnego i krytycznego myślenia, rozumienia kultury oraz badali potencjał partnerstw kreatywnych[3]. Chcąc ukształtować człowieka otwartego, odważnego, wrażliwego i wartościowego, szkoła powinna zaangażować do swego działania rodziców, środowisko lokalne, instytucje samorządowe i pozarządowe. Należy zaznaczyć raz jeszcze, że kompetencje kluczowe oraz kształtowanie wyżej wymienionych postaw są jednym z elementów decydujących o powodzeniu na rynku pracy. Co więcej, wymienione kompetencje kluczowe mają charakter ponadprzedmiotowych i uniwersalnych umiejętności, ważnych nie tylko w funkcjonowaniu na rynku gospodarczym, ale także w społeczeństwie

[2] Zob. www.power.gov.pl str.122.

[3] Zob. *Konkluzje Rady w sprawie roli wczesnej edukacji i kształcenia podstawowego w stymulowaniu kreatywności, innowacyjności i kompetencji cyfrowych z dnia 27.5.2015,* Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 2015/C 172/05

i życiu osobistym. Są one uznawane obecnie za umiejętności niezbędne i dlatego ich rozwijanie musi następować wraz z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb uczniów oraz stanowić ogólny cel edukacji na każdym etapie kształcenia.

Joanna Borgensztajn • Agnieszka Karczewska-Gzik • Marta Milewska • Elżbieta Witkowska

1. Programy nauczania kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego

Podstawa programowa a program nauczania

Podstawa programowa i program nauczania są niezbędne do realizacji procesu dydaktycznego. Prawo oświatowe jednoznacznie definiuje oba dokumenty i z tych definicji wywodzimy różnice w ich konstrukcji, a także przydatności w sposobie wykorzystania podczas procesu nauczania.

Podstawa programowa to obowiązkowy zestaw celów kształcenia i treści nauczania, w tym umiejętności opisanych w formie ogólnych i szczegółowych wymagań dotyczących wiedzy i umiejętności, które powinien posiadać uczeń po zakończeniu określonego etapu edukacyjnego. W podstawie programowej znajdują się także zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły oraz opis warunków i sposobów realizacji podstawy programowej. Wszystkie te elementy mają być obligatoryjnie uwzględnione w programach wychowania przedszkolnego, programach nauczania i podczas realizacji zajęć z wychowawcą oraz mają umożliwiać ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych. Podstawa programowa jest aktem prawnym jednolitym dla wszystkich szkół danego typu w całym kraju, stanowionym przez Ministra Edukacji Narodowej.

Program nauczania natomiast jest opisem sposobu realizacji celów wychowania i kształcenia oraz treści nauczania ustalonych w podstawie programowej dla danego etapu edukacyjnego. Program nauczania może być również tworzony i realizowany dla zajęć edukacyjnych, dla których nie została ustalona podstawa programowa.

Fundusze Europejskie Wiedza Edukacja Rozwój
ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji
Unia Europejska Europejski Fundusz Społeczny

Wybrane definicje programu nauczania z literatury pedagogicznej:

Program nauczania ustala, jakie wiadomości, umiejętności i nawyki o trwałych walorach poznawczych i wychowawczych oraz w jakiej kolejności uczniowie mają sobie przyswoić. Program zawiera uwagi wstępne (z określonymi celami nauczania danego przedmiotu); materiał nauczania (podstawowe informacje, pojęcia, prawa, teorie [...] zasady, metody, techniki pracy z zakresu dyscypliny naukowej odpowiadającej danemu przedmiotowi; uwagi o realizacji programu oraz wskazówki na temat metod, form organizacyjnych i środków umożliwiający skuteczną realizację materiału nauczania, objętego programem.

(Kupisiewicz W., *Dydaktyka ogólna,* Graf Punkt Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2000)

Program nauczania, program szkolny, przedstawienie celów, treści oraz metod nauczania i uczenia się danego przedmiotu, niekiedy również wyników, które powinny być osiągnięte przez uczniów.

(Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Żak , Warszawa 1996)

Program nauczania to zapis zamierzonych zdarzeń edukacyjnych obejmujących zakładane wyniki uczenia się, czynności uczniów odnoszące się do określonego materiału nauczania oraz niezbędne warunki skutecznego i sprawnego uczenia się (Dylak, 2000).

(*Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005)

Zrozumienie różnicy między podstawą programową a programem nauczania ułatwia skoncentrowanie się na tym, co kryje się w definicji programu pod określeniem „sposób realizacji celów kształcenia oraz treści nauczania".

Sposób realizacji to:

- kolejność realizacji treści nauczania (liniowo, koncentrycznie, spiralnie),
- dobór metod i technik adekwatnych do celów kształcenia,
- propozycje sposobów oceny stopnia osiągnięcia wymagań przez uczniów.

Właśnie te elementy składające się na „sposób realizacji" są najistotniejsze, bo to one determinują przebieg procesu dydaktycznego jako całości. **Upraszczając, można więc powiedzieć, że podstawa programowa wskazuje, czego nauczać, natomiast program nauczania opisuje, jak to robić.** O ile podstawa programowa jest dokumentem jednolitym obligatoryjnym dla danego przedmiotu we wszystkich

szkołach w całym kraju, o tyle programów nauczania dla danego przedmiotu może być wiele, mogą one reprezentować różne koncepcje pedagogiczne, dawać wyraz różnorodnym ideom i myślom edukacyjnym.

Nauczyciele mogą korzystać z programów zaproponowanych przez wydawnictwa, instytucje zajmujące się tworzeniem programów nauczania, innych nauczycieli lub mogą też skonstruować własny program nauczania. Na podkreślenie zasługuje to, że jakiekolwiek jest źródło pochodzenia programu nauczania powinien on być dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów dla których jest przeznaczony. Stąd też bardzo ważną rolę w wyborze, modyfikacji i konstruowaniu programu nauczania odgrywa nauczyciel, albowiem to on najlepiej zna specyfikę szkoły i środowiska lokalnego oraz możliwości swoich uczniów. Im większy wachlarz i różnorodność dostępnych programów nauczania skonstruowanych w oparciu o różne koncepcje pedagogiczne, tym łatwiej nauczycielowi wybrać taki, który jest najlepiej dostosowany do potrzeb jego uczniów lub wymaga niewielkiej modyfikacji, by spełnił ten warunek.

Treści nauczania zawarte w programie nauczania mogą wykraczać poza treści ustalone w podstawie programowej, natomiast nie dopuszcza się, by treści w programie nauczania nie wyczerpywały treści podstawy programowej. Program jest więc dokumentem szerszym i – z punktu widzenia możliwości wykorzystania w procesie dydaktycznym – dokładniejszym niż podstawa programowa, która wytycza kierunek: wskazuje cele i treści kształcenia konieczne do zrealizowania w danym przedmiocie na określonym etapie edukacyjnym. Natomiast w programie nauczania treści te mogą być rozszerzone zgodnie z koncepcją autora i są obudowane opisem metod i technik nauczania oraz sposobów sprawdzania poziomu osiągniętych wymagań przez uczniów.

Program nauczania wraz z propozycjami scenariuszy zajęć/lekcji zawierającymi opis ich przebiegu z zastosowaniem odpowiednich metod i technik nauczania, a także adekwatne narzędzia oceny stopnia osiągnięcia wymagań szczegółowych (np. karty samooceny ucznia, testy osiągnięć) możemy określić jako **narzędzia edukacyjne**. Przykładowe, gotowe narzędzia edukacyjne stanowią dla nauczyciela nieocenioną pomoc i są źródłem inspiracji do rozszerzania ich zakresu oraz tworzenia własnych narzędzi.

Program nauczania to zatem podstawowe narzędzie edukacyjne w pracy nauczyciela, ale jego opracowanie nie jest łatwym zadaniem. Samodzielne tworzenie

programów to proces złożony, podlegający określonym regulacjom i procedurom prawnym[4] – dlatego zespół ekspertów w ramach projektu: *Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów, niezbędnych do poruszania się na rynku pracy* opracował wytyczne dotyczące tworzenia programów sprzyjających kształtowaniu kompetencji kluczowych w tych obszarach, które z punktu widzenia polityki oświatowej służą przygotowaniu dzieci i młodzieży do funkcjonowania na rynku pracy.

Zgodnie ze Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego[5] w ramach edukacji formalnej należy kształtować kompetencje uczniów, stosując metody nauczania sprzyjające kooperacji, kreatywności, komunikacji, praktycznemu i eksperymentalnemu wykorzystywaniu wiedzy oraz indywidualizacji pracy z uczniami. Pojawia się również potrzeba kształcenia i doskonalenia nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji społecznych wśród uczniów.

Rola i umiejscowienie kompetencji kluczowych w systemie oświaty i w kształceniu

Kompetencje kluczowe definiowane są jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji, które są potrzebne każdemu człowiekowi do samorealizacji i rozwoju osobistego. **Kompetencje te uznawane są za jednakowo ważne**, ponieważ każda z nich przyczynia się do efektywnego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie wiedzy. W dyskusjach poprzedzających wprowadzenie ram odniesienia dla kompetencji kluczowych wielokrotnie podnoszono argument, że konieczne jest przystosowanie systemów edukacji do nowych wymagań poprzez lepsze określanie potrzeb zawodowych i kompetencji kluczowych w ramach programów reform państw członkowskich.

Program nauczania można konstruować w taki sposób, że kompetencje kluczowe stają się jego główną osnową, do której należy dodać poszczególne treści kształcenia i wychowania wynikające z podstawy programowej. W tym przypadku istotne są też metody i techniki nauczania, sprzyjające kształtowaniu jednocześnie jak największej liczby kompetencji. W programie nauczania znaleźć się mogą także

[4] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* (Dz.U. z dnia 31 marca 2017, poz.703).
[5] Zob. *Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020".*

narzędzia pomiaru dydaktycznego umożliwiające zbadanie poziomu osiągniętych kompetencji kluczowych u uczących się.

Kompetencje kluczowe należy kształtować holistycznie i w sposób procesowy, mając na uwadze ich równoważność względem siebie i jednakową przydatność w dalszym życiu. W trakcie uczenia się poszczególnych przedmiotów oczywiste jest kształtowanie pewnych kompetencji, np. na przedmiocie *matematyka* – kompetencje matematyczne i naukowo-techniczne, na przedmiocie *wiedza o społeczeństwie* – kompetencje społeczne i obywatelskie. **Założenie, że jeden przedmiot to jedna kompetencja, jest jednak błędne.** Przed twórcami programów nauczania stoi więc wyzwanie – próba znalezienia spójności pomiędzy różnymi kompetencjami a możliwościami, jakie dają w zakresie ich kształtowania treści przedmiotowe. Programy nauczania mogą zatem odgrywać kluczową rolę w przygotowaniu uczniów – młodych Europejczyków – do funkcjonowania w społeczeństwie opartym na wiedzy oraz na globalizującym się rynku pracy.

Programy nauczania tworzone w projekcie mają pokazać filozofię kształcenia, zgodnie z którą na każdym etapie edukacyjnym można rozwijać wszystkie kompetencje kluczowe, bez ograniczania działań uczniów do kształtowania tylko jednej kompetencji, wybranej i tradycyjnie przypisanej do danego przedmiotu. Zgodnie z zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej z dnia 18 grudnia 2006 r. wyodrębnić możemy następujące kompetencje kluczowe:

1. **Porozumiewanie się w języku ojczystym** – zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych – w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym.
2. **Porozumiewanie się w językach obcych** – zdolność do rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturowych (w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym) w zależności od chęci lub potrzeb danej osoby. Wymagane są tu sprawności mediacji i rozumienia różnic kulturowych. Stopień opanowania języka zależy od społeczno-kulturowego kontekstu osobistego, otoczenia oraz potrzeb czy zainteresowań danej osoby.
3. **Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-technologiczne.** Matematyczne sprawności obejmują umiejętność rozwijania

i wykorzystywania myślenia matematycznego (w tym liczenia) w codziennych sytuacjach. Obejmują one rozumowanie logiczne i przestrzenne oraz umiejętność prezentowania wniosków opartych na dowodach (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele). Kompetencje naukowo-techniczne pokazują procesy rozumienia zmian spowodowanych przez ludzką działalność.

4. **Kompetencje informatyczne** – obejmują umiejętne i krytyczne wykorzystywanie technologii społeczeństwa informacyjnego (TSI) w codziennym życiu. Ich fundamentem są sprawności informatyczne i komputerowe (pozyskiwanie, ocena, przechowywanie, tworzenie, prezentowanie, wymiana informacji, porozumiewanie się).
5. **Umiejętność uczenia się** to zdolność świadomego i konsekwentnego uczenia się, a tym samym organizowania własnego procesu uczenia się (przy jednoczesnej eliminacji przeszkód z tym związanych). Istotne jest tu efektywne zarządzanie czasem i konkretnymi informacjami. Kompetencja ta oznacza pozyskiwanie, przetwarzanie i przyswajanie nowej wiedzy, a także rozwijanie umiejętności. Istotnymi czynnikami są tu motywacja i wiara we własne możliwości.
6. **Kompetencje społeczne i obywatelskie** to predyspozycje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe, przygotowujące do konstruktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-zawodowym w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych.
7. **Inicjatywność i przedsiębiorczość** to zdolność osoby do generowania twórczych pomysłów. Kompetencje te obejmują: kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania oraz realizacji zamierzonych celów.
8. **Świadomość i ekspresja kulturalna** to docenianie znaczenia kreatywnego wyrażania poglądów i uczuć za pośrednictwem rozmaitych środków wyrazu z pogranicza literatury, muzyki, sztuk teatralnych i wizualnych[6].

Istotne jest, aby powstające w ramach projektu programy nauczania były innowacyjne, nie powielały utartych schematów postępowania i umożliwiały korzystającym z nich nauczycielom kreatywne podejście do procesu nauczania i wychowania. Programy te powinny uwzględniać interdyscyplinarność i kłaść nacisk na umiejętności wspólne dla wybranych obszarów przedmiotowych (np. obszar przedmiotów artystycznych, obszar przedmiotów przyrodniczych, itd.). Należy przy tym pamiętać, że w dobie dynamicznie zmieniającego się rynku pracy to właśnie opanowanie wielorakich kompetencji umożliwia sprawne funkcjonowanie

[6] Zob. *Kompetencje kluczowe*, www.ec.europa.eu.

na nim. Kandydaci, potrafiący zastosować nabytą wiedzę i umiejętności w nowych sytuacjach zawodowych, łatwiej znajdują zatrudnienie i są wyżej oceniani przez pracodawców niż kandydaci o wąskim profilu kompetencyjnym. Sytuacja ta dla instytucji edukacyjnych oznacza nowe wyzwanie i potrzebę modernizacji programów kształcenia. Zalecane jest, aby programy te uwzględniały metodologię uczenia się poprzez zabawę, także z użyciem gier i narzędzi cyfrowych o wartości pedagogicznej. Zabawa pobudza wyobraźnię, intuicję i dociekliwość oraz sprzyja umiejętności współpracy i rozwiązywania problemów, jest więc ważna w rozwoju każdego dziecka, zwłaszcza we wczesnych latach.

Programy nauczania powstające w projekcie powinny wobec tego sprzyjać kształtowaniu wśród uczniów umiejętności pozyskiwania i przetwarzania informacji (między innymi za pomocą narzędzi ICT) oraz samodzielności w formułowaniu własnych wniosków i opinii. W realiach szkolnych umiejętności korzystania z nowoczesnych technologii o wartości pedagogicznej można kształtować na różnych zajęciach i etapach edukacyjnych.

W myśl edukacji włączającej powstające programy nauczania powinny być ukierunkowane na indywidualizację pracy z uczniem, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb edukacyjnych, a zatem zawierać propozycje rozwiązań dydaktycznych i (lub) metodycznych pozwalających dostosować dany program nauczania do potrzeb ucznia z różnymi możliwościami rozwojowymi. Definicję specjalnych potrzeb edukacyjnych należy przy tym rozumieć dosyć szeroko. Minister Edukacji Narodowej w *Rozporządzeniu z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*[7] określił, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz na rozpoznaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:

- z niepełnosprawności;
- z niedostosowania społecznego;
- z zagrożenia niedostosowaniem społecznym;
- ze szczególnych uzdolnień;
- ze specyficznych trudności w uczeniu się;
- z zaburzeń komunikacji językowej;

[7] Zob. *Rozporządzenie z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz. U. 2017 poz. 1591).

- z choroby przewlekłej;
- z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych;
- z niepowodzeń edukacyjnych;
- z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
- z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi;
- ze zmian środowiska edukacyjnego, w tym zmian związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą.

Michał Malinowski

2. Innowacyjność i kreatywność w praktyce szkolnej

Logika umożliwia nam dotarcie z punktu A do B,
a wyobraźnia może nas zabrać wszędzie.

Albert Einstein

Zmiany zachodzące we współczesnym świecie powodują, że szkoła potrzebuje nowatorskich narzędzi edukacyjnych, form i metod pracy wykraczających poza utarty sposób myślenia. Wiąże się to z koniecznością opracowania programów nauczania i scenariuszy uwzględniających twórcze podejście do edukacji, pozwalających na indywidualizację procesu nauczania i wszechstronny rozwój umiejętności uczniów. Nie należy ulegać przekonaniu, że kreatywność jest wyłącznie umiejętnością artystyczną. Zmiana podejścia pozwoli nauczycielom rozwijać u uczniów twórcze myślenie i kreatywność. Należy zachęcać uczniów do odkrywania w sobie twórczej strony, do rozwijania umiejętności generowania pomysłów oraz prowadzenia działań interdyscyplinarnych. Przyszłość należy do młodych ludzi z wykształceniem i wyobraźnią.

W powstających programach nauczania warto kierować się kluczową wartością twórczej postawy, co zakłada, że uczniowie są samodzielni, kreatywni, ciekawi świata, stawiają pytania i szukają odpowiedzi. Narzędzia, które powstaną w ramach projektu, powinny uwzględniać obowiązującą podstawę programową oraz najnowsze światowe tendencje edukacyjne. Powstające programy nauczania bazujące na dotychczasowych doświadczeniach edukacyjnych powinny jednocześnie zaspokajać potrzeby uczniów funkcjonujących w cyfrowym świecie.

Przy ocenianiu prac w konkursie na opracowanie koncepcji programów nauczania i scenariuszy promowane będą nowe metody i odważne rozwiązania

w zakresie organizacji warunków kształcenia pod względem miejsca, czasu i sposobu realizacji zajęć/lekcji, (np. odejście od tradycyjnego modelu pracy z podziałem na 45-minutowe jednostki lekcyjne oraz uwzględnienie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w procesie nauczania).

Zajęcia prowadzone w oparciu o programy nauczania powinny być dla uczniów atrakcyjne i kształtować **ich charakter przez przygodę. Zabawa, gra edukacyjna lub inne metody aktywizujące rozwijają młodego człowieka, uczą współpracy i podziału ról w grupie. Wspólne projekty edukacyjne pozwalają rozwijać zespołową twórczość, np. poprzez projektowanie chemicznych ilustracji czy matematyczny teatr lalkowy. Podczas zajęć uczniowie mogą tworzyć i dzielić się swoimi doświadczeniami, pobudzać ducha kreatywności, pomysłowości, wyrażać siebie i słuchać drugiego człowieka. Warsztaty tworzenia mechanicznych zabawek, w trakcie których uczestnicy sami zbudują różne mechanizmy, mogą mieć nie tylko wymiar edukacyjny, ale będą również atrakcyjne dla uczniów. Matematyki, fizyki i innych przedmiotów można nauczać, wykorzystując zabawy ruchowe. Muzyka i śpiew mogą być instrumentami służącymi do pobudzenia emocji i motywacji uczniów.**

Innowacyjny charakter programu nauczania, adekwatnie do specyfiki danego przedmiotu, powinien zachęcać do czerpania inspiracji z rodzimej tradycji i kreatywnego spędzania czasu w szkole. Interdyscyplinarne programy nauczania mogą pomóc młodym ludziom wyrażać siebie poprzez poezję, rap, teatr i nie tylko. Łączenie różnych obszarów edukacji pozwoli na realizację projektów edukacyjnych, w trakcie których uczniowie będą np. budować domki dla owadów, poznawać środowisko poprzez bezpośredni kontakt z przyrodą, tworzyć makiety pojazdów, itp. Warsztat programowania z kolei rozwinie umiejętności niezbędne na rynku pracy programistom i przedsiębiorcom. Nowatorskie rozwiązania zaproponowane w programach nauczania zachęcą uczniów do zmiany wyglądu klasy, korytarza czy terenu wokół szkoły, wpływając tym samym na proces uczenia się. Stworzenie spersonalizowanego projektu tablicy Mendelejewa czy też rakiety do podróży w kosmos sprawią, że **czas spędzony w szkole będzie wielką przygodą edukacyjną pozbawioną nudy.** Podczas konstruowania programu nauczania należy wziąć pod uwagę proces zmian w sposobach uczenia się i zdobywania wiedzy. Z obserwacji wynika, że coraz wyraźniejsza jest różnica między nauczaniem a uczeniem się, co oznacza również potrzebę zmiany sposobów pracy nauczyciela. Rolą nauczyciela jest nie tyle przekazywanie wiedzy, ile przede wszystkim wyznaczanie kierunków, aktywizowanie,

odkrywanie możliwości i motywowanie do dalszego działania oraz rozwijanie u uczniów kompetencji i postaw niezbędnych do funkcjonowania w dorosłym życiu.

Tradycyjny model kształcenia oparty głównie na nauczaniu ustępuje obecnie miejsca modelowi uczenia się. Model ten ukierunkowany jest na indywidualizację, samodzielność i autorealizację jednostki. Uczenie się ma służyć kształtowaniu młodego człowieka jako istoty poszukującej, twórczej, rozumiejącej otaczający ją świat oraz posługującej się nowoczesnymi mediami i technikami, w duchu koncepcji uczenia się przez całe życie (life-long learning). Nowoczesna szkoła realizując swoje zadania powinna angażować do swego działania rodziców, środowisko lokalne, instytucje samorządowe i pozarządowe. W rozwijaniu pożądanych postaw pomocne może być wykorzystanie narzędzi jakimi dysponuje edukacja artystyczna: drama, muzyka, sztuki wizualne, taniec czy sztuka opowiadania (ang. storytelling). Sztuka poprzez oddziaływanie na emocje pozwala pełniej zaktywizować uczniów, stworzyć przestrzeń do wyrażenia własnej ekspresji, zespolić wiedzę z różnorodnych dyscyplin. Z tego powodu zalecane jest zwrócenie szczególnej uwagi na zintegrowanie środków ekspresji artystycznej z treściami nauczanego przedmiotu. Pozwala to uatrakcyjnić pracę w klasie, zintegrować różne treści nauczania, kształtować pożądane kompetencje i postawy. Nauczyciel może sięgnąć po środki jednej, najbardziej znanej mu sztuki lub kilku sztuk naraz. Nieprzewidywalność formy i efektów użytych środków wyrazu wpływa inspirująco na pracę uczniów. Pragnąc zastosować zalecaną metodologię pracy nauczyciel powinien sam doskonalić się we wskazanych kompetencjach. Opracowanie własnego, nowoczesnego programu nauczania w ramach niniejszego projektu jest okazją do takiego rozwoju.

Joanna Borgensztajn • Agnieszka Karczewska-Gzik • Marta Milewska • Elżbieta Witkowska

3. Wymagania formalne programów nauczania do kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego

Objętość każdego programu nauczania (liczba stron) powinna być dostosowana do ogólnej liczby godzin wynikających z ramowego planu nauczania[8] i wynosić 15-50 stron znormalizowanego tekstu (strona znormalizowana to 1800 znaków ze spacjami). Program powinien być zgodny z obowiązującą podstawą programową określoną w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.*[9] *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla szkoły branżowej I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* lub w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie kształcenia ogólnego dla 4-letniego liceum ogólnokształcącego, 5-letniego technikum oraz 2-letniej branżowej szkoły II stopnia.*[10]

Programy nauczania do kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego powinny zawierać następujące elementy:

[8] Zob. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* (Dz.U. z dnia 31 marca 2017, poz.703).

[9] Zob. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.* (Dz. U. 2017 poz. 356) *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla szkoły branżowej I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*

[10] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.*

1. wstęp, w którym zawarta jest ogólna charakterystyka programu wraz z informacjami:
   - dla którego etapu edukacyjnego przeznaczony jest program;
   - dla jakiego typu szkoły przeznaczony jest program;
   - który wariant podstawy programowej realizuje program (w odniesieniu języków obcych);
   - wskazanie poziomu podstawowego lub rozszerzonego jeśli taki podział występuje w obszarze danego przedmiotu;
   - charakterystyka odbiorców programu.
2. cele kształcenia (wymagania ogólne), cele wychowawcze i treści nauczania (wymagania szczegółowe) wraz z treściami nauczania wykraczającymi poza podstawę programową (jeśli takie treści przewidziano);
3. zakładane osiągnięcia uczniów;
4. procedury osiągania celów (propozycje liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych treści nauczania, rozwiązania metodyczne – metody, techniki, formy pracy);
5. zawierać propozycje oceny postępów ucznia (np. ocenianie wspierające);
6. sposoby ewaluacji programu.

Uwaga!

Program nauczania powinien dodatkowo zawierać scenariusze zajęć/lekcji w wymiarze 10%-15% ogólnej liczby godzin danego przedmiotu wynikających z ramowego planu nauczania[11]. Za podstawę wyliczenia przyjmuje się 32 tygodnie w ciągu roku szkolnego.

W przypadku wychowania przedszkolnego za podstawę wyliczenia liczby scenariuszy przyjmuje się liczbę zajęć dla każdej grupy wiekowej w ciągu tygodnia pomnożoną przez liczbę tygodni (32) w roku szkolnym:

- dzieci 3-letnie - jedno zajęcie;
- dzieci 4-letnie - dwa zajęcia;
- dzieci 5-letnie - dwa zajęcia;
- dzieci 6-letnie - dwa zajęcia.

[11] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* (Dz.U. z dnia 31 marca 2017, poz.703).

Joanna Borgensztajn ● Agnieszka Karczewska-Gzik ● Marta Milewska ● Elżbieta Witkowska

4. Ogólne wymagania merytoryczne programów nauczania do kształcenia ogólnego i wychowania przedszkolnego

Program wychowania przedszkolnego oraz program nauczania powinien być tworzony w oparciu o zapisy:

- *Konstytucji RP*,
- ustawy *Prawo oświatowe*,
- obowiązującej podstawy programowej,
- stosownych, obowiązujących rozporządzeń MEN

z uwzględnieniem celów kształcenia i wychowania.

Program nauczania i wychowania przedszkolnego powinien:

1. zawierać propozycje innowacyjnych i/lub nowatorskich rozwiązań dydaktycznych oraz metodycznych;
2. sprzyjać praktycznemu i/lub eksperymentalnemu wykorzystaniu wiedzy nabytej w przedszkolu i szkole;
3. rozwijać kompetencje kluczowe uczniów;
4. uwzględniać specjalne potrzeby edukacyjne uczniów;
5. być zindywidualizowany pod względem metodyki pracy z uczniami;
6. łączyć treści międzyprzedmiotowe, nadając programowi charakter interdyscyplinarnego;
7. respektować elementy preorientacji zawodowej;
8. wykorzystywać narzędzia ICT;
9. zawierać sposoby ewaluacji programu.

Informujemy, że w przypadku szkoły ponadpodstawowej w programach nauczania uwzględniamy zakres podstawowy i zakres rozszerzony.

Zapraszamy nauczycieli wszystkich placówek edukacyjnych oraz edukatorów, doradców metodycznych, konsultantów, specjalistów i nauczycieli akademickich do udziału w konkursie na opracowanie koncepcji programów nauczania według powyższych wytycznych. Autorzy najwyżej punktowanych koncepcji zostaną zaproszeni do podpisania umowy na opracowanie programów nauczania i scenariuszy.

5. Wytyczne do tworzenia programów nauczania i wychowania przedszkolnego dla poszczególnych obszarów

Agnieszka Karczewska-Gzik

Wychowanie przedszkolne

Podejmując decyzję o tworzeniu programu wychowania przedszkolnego, należy pamiętać, iż wychowanie jest procesem, w którym wszystkie działania podejmowane na rzecz wspierania rozwoju dziecka są kompatybilne. Zaplanowany i spójny z podstawą programową ich sposób realizacji, można przedstawić jako dokument stanowiący własne, niepowtarzalne propozycje pracy z małym dzieckiem, mające wpływ na jego harmonijny rozwój.

Istotnym elementem budowy programu jest odwołanie się do naukowej koncepcji wychowania z uwzględnieniem kompetencji kluczowych kształtowanych u dzieci już na etapie wychowania przedszkolnego. Warto zwrócić uwagę na naturalne procesy, którym podlega dziecko w okresie przedszkolnym, dające podstawę budowania tych kompetencji, np.:

- rozwój mowy i poszerzania się czynnego słownika pozwala na rozwijanie porozumiewania się w **języku ojczystym i języku obcym oraz kompetencji społecznych i obywatelskich**;
- zabawa jako podstawowa aktywność dziecka kształtuje **inicjatywność, przedsiębiorczość, świadomość i ekspresję kulturalna**;
- ciekowość i zadawanie pytań są podstawą do rozwoju **kompetencji matematycznych i podstawowych kompetencji naukowo-technicznych oraz umiejętności uczenia się**;

- działania zmierzające do sprawnego korzystania z nowoczesnych źródeł i nośników informacji stają się w przedszkolu sposobami realizacji **kompetencji informatycznej**[12].

Warto zaznaczyć, że w rozwoju dziecka, żaden z etapów rozwojowych nie ma tak bezpośredniego przełożenia na kształtowanie się kompetencji kluczowych, jak ten w wieku przedszkolnym.

Współczesny program wychowania przedszkolnego powinien uwzględniać zintegrowane działania wychowawcze i profilaktyczne dostosowane do potrzeb rozwojowych dzieci, z uwzględnieniem ich **specjalnych potrzeb edukacyjnych,** również w kontekście edukacji włączającej. Autorzy programu powinni brać pod uwagę zakres planowanych działań w odniesieniu do obszarów rozwoju dziecka: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego. Bardzo ważnym elementem programu są zawarte w nich treści, formy i metody pracy z dzieckiem, czas przewidziany na zajęcia w zależności od grupy wiekowej dzieci oraz sposób realizacji zajęć. Należy także pamiętać, że spełnieniem potrzeb rozwojowych tego okresu jest dobrze zorganizowana zabawa zarówno w budynku przedszkola, jak i na świeżym powietrzu. Naturalna zabawa np. w ogrodzie przedszkolnym, wiąże się z doskonaleniem motoryki i zaspakajaniem potrzeby ruchu. Organizacja zajęć na świeżym powietrzu powinna być zaplanowana każdego dnia, w każdej grupie. Istotne jest by w powiązaniu z podstawą programową z treści programu wynikały takie kwestie jak odpowiednia aranżacja przestrzeni dla dziecka w przedszkolu z możliwością rozwoju w czterech obszarach. W treściach programu wychowania przedszkolnego należy również zwrócić uwagę m.in. na wartości i normy społeczne (dom, rodzina, ojczyzna), funkcjonowanie w obszarze artystycznym jak: taniec, muzyka, śpiew, teatr oraz na odpowiednie przygotowanie dziecka do przyszłej roli ucznia z finalną dojrzałością szkolną. W programie, wśród wielu innych, uwzględniamy również działania przygotowujące dziecko do posługiwania się językiem obcym nowożytnym, co pozwoli mu na kolejnych etapach rozwoju na swobodną komunikację z przedstawicielami innych narodowości.

Dobrze skonstruowany program wychowania przedszkolnego to taki dokument, w którym integracja treści i ich realizacja pozwalają na zbudowanie/określenie sylwetki przyszłego absolwenta przedszkola, funkcjonującego w dobie współczesnej

[12] Zob. *Wspomaganie przedszkoli w rozwijaniu kompetencji kluczowych dzieci*, oprac. K. Sarad-Deć, Warszawa 2017.

cywilizacji na podstawie dobrze wykształconych już od przedszkola kompetencji kluczowych. Nie zapominajmy także, że dokument powinien zawierać zasady jego ewaluacji, pozwalające ocenić skuteczność zaplanowanych i realizowanych działań, a także treści odpowiadające potrzebom dzieci i oczekiwaniom ich rodziców.

Ważne!

Program wychowania przedszkolnego powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji wychowania przedszkolnego;
- zintegrowane działania wychowawcze i profilaktyczne, dostosowane do potrzeb edukacyjnych z uwzględnieniem dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- odniesienie do czterech obszarów rozwoju: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- ewaluację programu.

Agnieszka Karczewska-Gzik

Edukacja wczesnoszkolna – klasy I–III

Podejmując decyzję o tworzeniu programu nauczania edukacji wczesnoszkolnej, należy pamiętać, aby program i jego spiralne treści umożliwiały łagodne przejście od wychowania przedszkolnego do klasy pierwszej, a następnie do kontynuacji nauki w klasach IV–VIII szkoły podstawowej. Edukacja wczesnoszkolna realizowana w formie kształcenia zintegrowanego (a nie przedmiotowego) i ukierunkowana na całościowe wspieranie rozwoju dziecka, może stanowić inspirację do opracowania dokumentu stanowiącego własne, niepowtarzalne propozycje pracy z uczniem, z zastosowaniem nowatorskich rozwiązań.

Istotnym elementem budowy programu edukacji wczesnoszkolnej jest odwołanie się do wybranej naukowej koncepcji pedagogicznej, np. Ryszarda Więckowskiego, w której wielokierunkowa aktywność dziecka powinna zapewnić mu jego wszechstronny rozwój. Warto też zwrócić wagę na naturalne procesy kształtowania kompetencji kluczowych, stanowiące kontynuację ich budowania już od etapu wychowania przedszkolnego:

- wielostronna, twórcza aktywność ucznia, skłaniająca m.in. do działania z zastosowaniem rozmowy, dialogu, partnerstwa w dyskusji i pozwalająca na rozwijanie: **porozumiewania się w języku ojczystym i języku obcym oraz kompetencji społecznych i obywatelskich**;
- planowanie przedsięwzięć, generowanie konstruktywnych pomysłów i wcielania ich w czyn z przewidywanym etapem finalnym, a także gotowość do podjęcia ryzyka kształtuje **inicjatywność i przedsiębiorczość**;
- patriotyzm lokalny i narodowy oraz wyrażanie emocji poprzez środki wyrazu (muzyka, literatura i sztuki wizualne) to dalszy rozwój kompetencji **świadomości i ekspresji kulturalna**;
- rozwijanie i wykorzystywanie myślenia matematycznego w celu rozwiązywania problemów, z zastosowaniem umiejętności liczenia oraz zdolność dokonywania prezentacji (wzory, modele, wykresy, tabele), są kontynuacją dalszego rozwoju **kompetencji matematycznych i kompetencji naukowo-technicznych;**
- planowanie, organizowanie i odpowiedzialność za własną naukę to **rozwijająca się kompetencja umiejętności uczenia się**;
- poszukiwanie, porządkowanie i umiejętne wykorzystanie informacji z różnych źródeł oraz ich zastosowanie, stają się w klasach początkowych sposobami realizacji **kompetencji informatycznej**.

W rozwoju kompetencji kluczowych, na etapie edukacji wczesnoszkolnej, istotną rolę odgrywają nauczyciele, którzy poprzez realizację odpowiednich programów i własną kreatywność powinni umożliwiać uczniom zdobywanie nowych doświadczeń poznawczych.

Współczesny program nauczania edukacji wczesnoszkolnej to integracja treści nauczania oraz łączenie w nim proponowanych form aktywności ucznia, dostosowanych do potrzeb rozwojowych dzieci, z uwzględnieniem ich **specjalnych potrzeb edukacyjnych,** również w kontekście edukacji włączającej.

Tworząc program nauczania należy wziąć pod uwagę zakres planowanych działań w odniesieniu do obszarów rozwoju dziecka: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego. Inną istotną kwestią jest zwrócenie uwagi na możliwość podejmowania przez ucznia szerokiej aktywności poznawczej, co w rezultacie przyczyni się do zdobycia pełniejszego obrazu świata i wszechstronnych umiejętności. Niezbędne jest by w programie treści nauczania odnosiły się do wymagań szczegółowych w zakresie edukacji polonistycznej, matematycznej, społecznej, przyrodniczej, plastycznej, technicznej, informatycznej, muzycznej i edukacji

językowej. Ważnym elementem programu są zawarte w nim różne metody kształcenia i formy pracy z uczniem (praca z udziałem całego zespołu, praca w grupach, praca indywidualna) oraz określone warunki i sposób przebiegu kształcenia w klasach I–III.

Dobrze skonstruowany program nauczania edukacji wczesnoszkolnej to taki dokument, w którym forma kształcenia zintegrowanego i jego trzyletni okres realizacji pozwalają na zbudowanie/określenie sylwetki przyszłego absolwenta pierwszego etapu edukacyjnego, funkcjonującego w dobie współczesnej cywilizacji w oparciu o dobrze wykształcone kompetencje kluczowe, już od pierwszej klasy. Dokument powinien zawierać także zasady jego ewaluacji, pozwalające ocenić skuteczność zaplanowanych i realizowanych działań, a także posiadać treści odpowiadające potrzebom uczniów oraz oczekiwaniom ich rodziców.

Ważne!

Program edukacji wczesnoszkolnej powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji kształcenia;
- zintegrowane działania wychowawcze i profilaktyczne dostosowane do potrzeb edukacyjnych, z uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- odniesienie do czterech obszarów rozwoju: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

Marta Milewska

Przedmioty humanistyczne

Zmiany zachodzące w otaczającym nas świecie pokazują, że coraz większego znaczenia w edukacji nabiera łączenie elementów nauczania i uczenia się z humanistycznym podejściem do ucznia. Zgodnie z koncepcją pedagogiki humanistycznej istnieje potrzeba zorganizowania takiego procesu kształcenia, który

wyposaży uczniów w odpowiednie umiejętności i jednocześnie nadąży za potrzebami rynku pracy. Doskonałym miejscem do podejmowania różnego rodzaju nowatorskich działań dydaktycznych, mających na celu rozwijanie podstawowych kompetencji szkolnych i umiejętności interpersonalnych, niezbędnych do życia w społeczeństwie, jest nauczanie przedmiotów humanistycznych.

Przy tworzeniu programów nauczania zaleca się uwzględnienie specyfiki danego przedmiotu humanistycznego, tzn. języka polskiego, historii, wiedzy o społeczeństwie, filozofii oraz języka łacińskiego i kultury antycznej. Ważne jest uwzględnianie wiedzy i umiejętności z zakresu obszarów kształcenia zgodnie z podstawą programową w zależności od przedmiotu, np.:

- język polski – kształcenie literackie i kulturowe oraz językowe, tworzenie wypowiedzi i samokształcenie;
- historia – chronologia historyczna, analiza i interpretacja historyczna, tworzenie narracji historycznej;
- wiedza o społeczeństwie – rozumienie, wykorzystywanie i tworzenie informacji, rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów, komunikowanie się i współdziałanie, kształtowanie postaw obywatelskich oraz kompetencji społecznych;
- filozofia – kształcenie umiejętności logicznych oraz uczenie krytycznego i rzetelnego myślenia;
- język łaciński i kultura antyczna – rozumienie i przekład tekstu łacińskiego oraz rozwijanie zainteresowań dziełami kultury antycznej.

Należy raz jeszcze podkreślić, że powstające programy nauczania muszą być przede wszystkim zgodne z podstawą programową, jak również – w kontekście edukacji włączającej – uwzględniać też specjalne potrzeby edukacyjne uczniów.

Obecnie nie ma jednego modelu wdrażania nowatorskich działań dydaktycznych do kształcenia humanistycznego. Wypada zaznaczyć, że bez względu na etap edukacyjny, w innowacyjnym podejściu do kształcenia przedmiotowego należałoby podjąć próbę szeroko pojętej indywidualizacji, która w procesie dydaktycznym nabiera innowacyjnego charakteru w momencie każdorazowej próby dostosowania celów szczegółowych do potrzeb i możliwości uczniów. Tworząc programy nauczania, proponujemy modyfikować zakres treści w zależności od typu szkoły lub zwiększać wymagania dla danego etapu edukacyjnego. Istotnymi elementami programu nauczania będą nie tylko treści, formy i metody dostosowane do wieku uczniów i typu szkoły, ale też ich nowatorstwo i interdyscyplinarność. Ważne jest także

zwrócenie uwagi na ponadprzedmiotowy charakter kształcenia humanistycznego na wszystkich etapach edukacyjnych – stąd postulat włączania do niego treści z zakresu muzyki, plastyki, sztuki i architektury.

Podejmując decyzję o tworzeniu programu nauczania jednego z wyżej wymienionych przedmiotów, należy dokonać dokładnej analizy podstawy programowej kształcenia ogólnego w odniesieniu do przedmiotów humanistycznych. Istotny jest również fakt, że podstawa programowa kształcenia ogólnego kładzie nacisk na szerokie wykorzystanie aktywnych metod pracy z uczniami, a zwłaszcza na metodę projektu. Właściwie skonstruowany program nauczania z zakresu przedmiotów humanistycznych powinien też stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności, które pozwolą im w przyszłości dobrze funkcjonować w dobie współczesnej cywilizacji. Konstruując program nauczania dla II i III etapu edukacyjnego, należy też pamiętać, że absolwent szkoły podstawowej, jak i ponadpodstawowej musi posiadać dobrze wykształcone kompetencje kluczowe.

Przystępując do tworzenia programu nauczania, należy pamiętać, że przedmioty humanistyczne dają duże możliwości do kształtowania kompetencji kluczowych, np.:

- nadrzędnym zadaniem wszelkich działań dydaktycznych w zakresie przedmiotów humanistycznych powinna być umiejętność rozwijania celowego i świadomego posługiwania się językiem ojczystym. Umiejętność **komunikowania się w języku ojczystym** jest jedną z kompetencji kluczowych opisywaną w europejskim dyskursie na temat współczesnej edukacji. Zdolność do wyrażania i interpretowania myśli, odczuć i faktów w mowie oraz piśmie, umiejętność uczestniczenia w dyskusjach, słuchanie, wypowiadanie się, czytanie i kojarzenie informacji, pisemne wyrażanie własnego stanowiska, poglądów, adekwatne do sytuacji i kontekstu, a także otwartość wobec innych kultur, chęć poznawania różnic kulturowych i komunikowania się pomiędzy kulturami są tu rudymentem;
- chronologia historyczna, analiza wydarzeń w oparciu o metody aktywizujące i logiczne myślenie, wyszukiwanie i wykorzystywanie informacji pochodzących z różnych źródeł służą rozwijaniu **kompetencji matematycznych i podstawowych kompetencji naukowo-technicznych**;
- umiejętne posługiwanie się aplikacjami komputerowymi i innymi urządzeniami cyfrowymi w czasie zajęć z przedmiotów humanistycznych, uzyskiwanie przy ich pomocy narzędzi do pracy z uczniami czy prezentowanie za ich pośrednictwem pracy uczniów kształtują **kompetencje informatyczne**;

- praca z uczniami na lekcjach języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie metodą projektu, zlecanie zadań długoterminowych, indywidualizacja, praca zespołowa, zwracanie uwagi na efektywne zarządzanie czasem, posługiwanie się wiedzą humanistyczną w różnych kontekstach rozwijają **umiejętność uczenia się;**
- poznawanie historii ojczystego kraju, wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, rozwijanie postaw patriotycznych i obywatelskich, przywiązanie do historii i tradycji narodowych, angażowanie w działania na rzecz środowiska lokalnego prowadzone w ramach edukacji z zakresu przedmiotów humanistycznych kształtują **kompetencje społeczne i obywatelskie** oraz przygotowują uczniów do pełnego uczestnictwa w życiu publicznym;
- stwarzanie uczniom warunków, w których będą mogli realizować swoje pomysły, tworzenie sytuacji na lekcjach wymagających zastosowania umiejętności niezbędnych na rynku pracy wpływają również pozytywnie na kształtowanie jednej z kompetencji kluczowych – **innowacyjność i przedsiębiorczość**.

Nie chcemy sztampowych rozwiązań i utartych schematów postępowania. Pragniemy, aby powstały programy nauczania, które pozwolą przekształcić tradycyjną szkołę w szkołę innowacyjną na miarę XXI wieku. W tym celu projektowane programy nauczania i scenariusze zajęć w przestrzeni humanistycznej powinny uwzględniać również rozwój wychowawczy i twórcze myślenie uczniów. Powstanie modelowych programów nauczania w zakresie przedmiotów humanistycznych, które rozwijałyby uczniowskie kompetencje, takie jak: ciekawość poznawcza, kreatywność, umiejętność samodzielnego planowania, analizowania i interpretowania, przyczynią się do wzrostu wiary uczniów nie tylko we własne możliwości, ale również do zwiększenia poziomu ich motywacji do podejmowania dalszych działań w zakresie edukacji. Z tego powodu wskazane jest łączenie treści z różnych obszarów w celu rozwijania kompetencji przydatnych w przyszłości na rynku pracy.

Ważne!

Program kształcenia ogólnego wybranego przedmiotu w obszarze przedmiotów humanistycznych powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji pedagogiki humanistycznej;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;

- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

Elżbieta Witkowska

Pierwszy i drugi język obcy nowożytny

Obszar ten obejmuje nauczanie języków obcych nowożytnych (angielski, francuski, niemiecki, hiszpański, włoski, rosyjski) na wszystkich etapach edukacyjnych, nauczany jako język obcy pierwszy oraz jako język obcy drugi.

Tworząc program nauczania języka obcego, dostosowany do specyfiki danego języka, etapu edukacyjnego i wariantu podstawy programowej, należy kierować się głównym założeniem edukacji językowej, według którego nauka języka obcego jest wieloletnim procesem, a nie celem samym w sobie. Proces ten rozpoczynający się na I etapie edukacyjnym i trwający przez cały okres edukacji człowieka nacechowany jest nierównomiernym rozwojem w obszarze poszczególnych umiejętności, zależnym od warunków, w jakich to kształcenie przebiega.

Dodatkowo, przy opisywaniu poziomów biegłości w zakresie poszczególnych sprawności językowych należy odnieść się do Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie (ESOKJ), opracowanego przez Radę Europy. Należy jednak pamiętać, zgodnie z zaleceniem podstawy programowej, że opis ten powinno się traktować jedynie jako określenie orientacyjnego poziomu biegłości językowej oczekiwanego od ucznia kończącego dany etap edukacyjny, a nie wymaganie formalne.

Nowatorski program nauczania powinien umożliwiać pełną realizację nadrzędnego celu edukacji językowej, jakim jest skuteczne porozumiewanie się w mowie i piśmie. Język obcy nowożytny powinien być przede wszystkim środkiem umożliwiającym uczniowi osiągnięcie różnych celów komunikacyjnych[13], przy czym poprawność językową oraz zakres struktur językowych będzie uczeń budował sukcesywnie,

[13] Zob. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (*Dz. U. 2017 poz. 356*).*

w trakcie swojej wieloletniej edukacji językowej. Osoby tworzące program dla danego etapu edukacyjnego powinny, uwzględniając specyfikę danego języka, pamiętać o stopniowym rozbudowywaniu zasobu i poprawności środków językowych, uwzględniając wiek, możliwości i potrzeby uczniów.

W zakresie rozwijania kompetencji językowych program powinien:

- zawierać diagnozę umiejętności językowych ucznia i dostosowywać wymagania stosownie do jego potrzeb, również do uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych;
- bazować na umiejętnościach zdobytych przez uczniów na poprzednich etapach edukacyjnych i rozwijać je na kolejnych etapach edukacyjnych;
- rozwijać wszystkie sprawności językowe poprzez ciekawe i nowatorskie wykorzystanie metod, technik i strategii nauczania, adekwatnych do wieku, zainteresowań i poziomu językowego uczniów;
- zawierać przykłady takich zadań językowych, które pozwolą na wykorzystywanie języka w różnych kontekstach sytuacyjnych i rejestrach przy użyciu różnorodnych funkcji językowych i w różnych rodzajach interakcji;
- zawierać wskazówki organizacji procesu kształcenia językowego, która umożliwi uczniom kontakt z rodzimymi użytkownikami danego języka obcego (poprzez projekty międzynarodowe, media społecznościowe, wykorzystanie podcastów, vlogów, itp.);
- wykorzystywać nowoczesne technologie informatyczno-komunikacyjne (ICT).

Oprócz realizacji wymagań ogólnych i szczegółowych, zawartych w podstawie programowej w zakresie rozwijania kompetencji językowych, nauczyciel języka obcego powinien zadbać również o rozwijanie w uczniach **kompetencji kluczowych**, które stanowić mają uzupełnienie procesu edukacji.

Zgodnie z powyższym zaleceniem tworzone programy powinny być skonstruowane tak, aby zawarte w nich działania i zadania językowe:

- sprzyjały **rozwijaniu własnych zainteresowań uczniów**, dzięki czemu będą oni świadomi znaczenia języków obcych w różnych dziedzinach życia, co umożliwi im w przyszłości sprawne funkcjonowanie na rynku pracy;
- rozwijały postawę planowania własnych działań i oceny osiągnięć, wpływając tym samym na rozwijanie m.in.: **przedsiębiorczości**;
- rozwijały w uczniach wrażliwość międzykulturową oraz kształtowały postawy ciekawości, tolerancji i otwartości wobec innych kultur, **rozwijając w ten sposób kompetencje społeczne i obywatelskie**;

- budowały **umiejętność współpracy w zespole**, np.: poprzez negocjowanie, wspólne podejmowania decyzji, twórcze **rozwiazywanie problemów**, itp.;
- stwarzały uczniom możliwość **rozwijania kreatywności** i **umiejętności krytycznego myślenia**;
- zawierały elementy wymagające wyszukiwania, porządkowania, analizowania, dokonywania syntezy danych i informacji, itp., które umożliwią uczniom rozwijanie **kompetencji matematycznych i informatycznych**;
- rozwijały **umiejętność uczenia się** poprzez budowanie motywacji ucznia i odpowiedzialności ucznia za własną naukę;
- zawierały elementy **integracji nauki języka obcego z treściami przedmiotowymi**.

Integracja nauki języka z treściami przedmiotowymi nie powinna ograniczać się jedynie do nauczania słownictwa z zakresu przedmiotów niejęzykowych. Należy zaplanować ten wariant kształcenia w taki sposób, aby uczeń mógł zdobywać wiedzę z różnych obszarów poprzez doskonalenie wszystkich **kompetencji językowych**, rozwijając jednocześnie wszystkie **kompetencje kluczowe.**

Ważne jest, aby program nauczania języka obcego zawierał różnorodne rozwiązania dydaktyczne w zakresie sposobów i kryteriów oceniania, które oprócz dostarczania informacji zwrotnej o bieżących postępach ucznia, powinny spełniać również funkcję wspierania go w procesie edukacyjnym.

Program nauczania opracowany zgodnie z powyższymi wytycznymi, powinien stwarzać uczniom na każdym etapie edukacyjnym szanse odkrywania swoich mocnych stron oraz budowania świadomości posiadanych kompetencji i wiary we własne możliwości. Poza nauczaniem treści określonych przez podstawę programową, program nauczania powinien zatem pełnić funkcję motywującą ucznia do stałego rozwoju oraz wdrażania do procesu uczenia się przez całe życie.

Ważne!

Program nauczania języka obcego dla danego etapu edukacyjnego realizujący **dany wariant podstawy programowej** powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowych podejść dotyczących nauczania/uczenia się języków obcych;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;

- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- ewaluację programu.

Joanna Borgensztajn

Matematyka i informatyka

Wspólnym celem nauczania takich przedmiotów jak matematyka i informatyka jest wyposażenie uczniów w podstawowe metody i narzędzia przydatne do opisu zjawisk dotyczących różnych aspektów życia oraz działalności człowieka, a także do funkcjonowania we współczesnym świecie, również poprzez wsparcie pozostałych gałęzi wiedzy.

Podejmując decyzję o tworzeniu programu nauczania z jednego z wyżej wymienionych przedmiotów, należy pamiętać o tym, że w ich przypadku podstawa programowa kształcenia ogólnego kładzie nacisk na rozwój tzw. myślenia komputacyjnego, nastawionego na rozwiązywanie konkretnych problemów. Nauczanie tych przedmiotów w szkole powinno dawać uczniom możliwość kształcenia rozmaitych umiejętności na konkretnych przykładach, a nie w oderwaniu od rzeczywistości, w której żyje uczeń. Między innymi istotne są umiejętności formułowania problemów, tworzenia i zadawania pytań, porządkowania informacji i oceniania ich rzetelności, tworzenia algorytmów, budowania modeli, komunikowania się w prosty i zrozumiały sposób.

W dzisiejszych czasach rzeczywistość ucznia jest pełna nowoczesnych rozwiązań technologicznych, traktowanych przez niego jako rzecz oczywista. Nauczanie takich przedmiotów jak matematyka i informatyka powinno sprzyjać tworzeniu pomostu pomiędzy światem nauki a otoczeniem ucznia, pokazując mu, że z jednej strony zarówno matematyka, jak i informatyka służą człowiekowi do rozmaitych celów, a z drugiej, że niektóre zjawiska przyrodnicze czy społeczne rządzą się prawami możliwymi do opisania językiem matematyki lub językiem programu komputerowego.

Istotnym elementem budowy programu jest odwołanie się do naukowej koncepcji konstruktywizmu (teorii J. Piageta[14]) jako teorii uczenia się, zgodnie z którą osoba

[14] Zob. J. B. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka,* WSiP, Warszawa 1998.

ucząca się aktywnie konstruuje swoją wiedzę dzięki podejmowanej aktywności. Dlatego też program nauczania powinien kłaść nacisk na przewagę metod aktywizujących nad metodami podawczymi tak, aby uczeń miał możliwość budowania własnej wiedzy poprzez dynamiczne i wzajemne oddziaływanie uczącego się i otoczenia. Dzięki temu uczeń ma szansę rozwijania takich kompetencji kluczowych, jak np.:

- rozwijanie **kompetencji matematycznych** i/lub **kompetencji informatycznych** poprzez realizację praktycznie wszystkich treści nauczania opisanych w podstawie programowej do matematyki i informatyki;
- rozwijanie **kompetencji naukowo-technicznych** poprzez wszystkie działania mające na celu zastosowanie w praktyce wiedzy nabytej na zajęciach matematyki i/lub informatyki;
- rozwijanie **umiejętności uczenia się** oraz **inicjatywności i przedsiębiorczości**, szczególnie dzięki aktywnościom nakierowanym na planowanie własnej pracy i osiąganie z góry zaplanowanych celów;
- **rozwijanie kompetencji** społecznych oraz **umiejętności porozumiewania się w języku ojczystym**, na przykład przez wykorzystywanie narzędzi ICT do komunikowania się czy tworzenia prezentacji.

Program nauczania powinien zostać zbudowany w oparciu o powyższe wytyczne. Współczesny program kształcenia ogólnego z jednego z wyżej wymienionych przedmiotów powinien również kłaść nacisk na interdyscyplinarność i pokazywać związki pomiędzy różnymi dziedzinami wiedzy – zarówno w danym obszarze przedmiotowym, jak i pomiędzy wybranym przedmiotem, a tymi z innego obszaru. Program powinien również umożliwiać dostosowanie go do potrzeb poszczególnych uczniów, z uwzględnieniem ich specjalnych potrzeb edukacyjnych również w kontekście edukacji włączającej. Bardzo ważnym elementem są zawarte w nim treści, formy i metody pracy z uczniem, z uwzględnieniem szeroko rozumianej aktywności badawczej, oraz propozycje sposobu oceniania ich pracy.

Dobrze skonstruowany program kształcenia ogólnego to taki dokument, w którym integracja treści i ich realizacja pozwalają na zbudowanie/określenie sylwetki przyszłego absolwenta szkoły, funkcjonującego w dobie współczesnej cywilizacji w oparciu o dobrze wykształcone kompetencje kluczowe, a także inne umiejętności niezbędne do poruszania się na rynku pracy. Nie zapominajmy także, że dokument powinien zawierać zasady jego ewaluacji, pozwalające ocenić skuteczność zaplanowanych i realizowanych działań, a także zawierać treści odpowiadające potrzebom uczniów i oczekiwaniom ich rodziców.

Ważne!

Program kształcenia ogólnego wybranego przedmiotu w obszarze matematyki i informatyki powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji konstruktywizmu;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

Joanna Borgensztajn

Przyroda, biologia, chemia, geografia, fizyka

Wspólnym celem nauczania takich przedmiotów jak: przyroda, biologia, chemia, geografia i fizyka jest przybliżenie uczniom fundamentalnych i uniwersalnych praw rządzących światem przyrody oraz wyposażenie go w umiejętności pozwalające na samodzielne badanie otaczającej go rzeczywistości. W zależności od przedmiotu nacisk położony jest na przyrodę ożywioną lub nieożywioną. W przypadku geografii istotne są zagadnienia dotyczące aktualnych potrzeb i wyzwań stwarzanych przez szybko postępujące zmiany kulturowo-cywilizacyjne, społeczne, ekonomiczne i geopolityczne.

Podejmując decyzję o tworzeniu programu nauczania z jednego z wyżej wymienionych przedmiotów, należy pamiętać o tym, że w ich przypadku podstawa programowa kształcenia ogólnego kładzie nacisk na wykorzystanie wybranych elementów pracy metodą naukową, zależnie od specyfiki danego przedmiotu. W szczególności istotne są takie elementy tej metody jak: prowadzenie obserwacji, doświadczeń, eksperymentów czy wyciąganie na ich podstawie wniosków i weryfikacja hipotez. Warto zauważyć, że wszystkie z wyżej wymienionych aktywności powinny być realizowane z wykorzystaniem różnego rodzaju grupowych form i metod pracy. Co istotne, realizacja treści nauczania dotyczących aktywności badawczej uczniów daje nauczycielowi szerokie pole do zaproponowania innowacyjnych i/lub nowatorskich rozwiązań metodycznych. Rozwiązania takie

można na przykład zaproponować w przypadku zajęć terenowych, mając na uwadze jak istotny w edukacji przyrodniczej jest kontakt ucznia ze środowiskiem.

Istotnym elementem budowy programu jest odwołanie się do naukowej koncepcji konstruktywizmu (teorii J. Piageta[15]) jako teorii uczenia się, zgodnie z którą osoba ucząca się aktywnie konstruuje swoją wiedzę dzięki podejmowanej aktywności. Dlatego też program nauczania powinien kłaść nacisk na przewagę metod aktywizujących nad metodami podającymi tak, aby uczeń miał możliwość budowania własnej wiedzy poprzez dynamiczne i wzajemne oddziaływanie uczącego się i otoczenia. Dzięki temu uczeń ma szansę rozwijania takich kompetencji kluczowych, jak np.:

- rozwijanie **kompetencji naukowo-technicznych** poprzez wszystkie działania mające na celu planowanie oraz przeprowadzenie obserwacji, doświadczeń lub eksperymentów, w tym obsługa sprzętu dostępnego w szkolnej pracowni;
- rozwijanie **kompetencji matematycznych** oraz **kompetencji informatycznych** na wszystkich etapach pracy, w których istotne jest opracowanie uzyskanych danych i ich analiza, również przy pomocy komputera;
- rozwijanie **umiejętności uczenia się** oraz **inicjatywności i przedsiębiorczości**, szczególnie dzięki aktywnościom nakierowanym na planowanie własnej pracy i osiąganie z góry zaplanowanych celów;
- **rozwijanie kompetencji** społecznych oraz **umiejętności porozumiewania się w języku ojczystym**, czemu w znacznej mierze sprzyjają np.: praca w grupie, dyskusja na forum całej klasy, analiza tekstów popularnonaukowych.

Współczesny program kształcenia ogólnego z każdego z wyżej wymienionych przedmiotów powinien również kłaść nacisk na interdyscyplinarność i pokazywać związki pomiędzy różnymi dziedzinami wiedzy zarówno w danym obszarze przedmiotowym, jak i pomiędzy wybranym przedmiotem a przedmiotami z innego obszaru. W szczególności powinien umożliwiać wykorzystanie nowoczesnych technologii przy realizacji treści nauczania ujętych podstawą programową. Program powinien ponadto umożliwiać dostosowanie go do możliwości poszczególnych uczniów, także mających specjalne potrzeby edukacyjne (w kontekście edukacji włączającej). Bardzo ważnym elementem programu są zawarte w nim treści, formy i metody pracy z uczniem, z uwzględnieniem szeroko rozumianej aktywności badawczej, oraz propozycje sposobu oceniania.

Dobrze skonstruowany program kształcenia ogólnego to taki dokument, w którym integracja treści i ich realizacja pozwalają na zbudowanie/określenie sylwetki przyszłego

[15] Zob. J. B. Wadsworth, *Teoria Piageta....* op. cit.

absolwenta szkoły, funkcjonującego w dobie współczesnej cywilizacji w oparciu o dobrze wykształcone kompetencje kluczowe, a także inne umiejętności niezbędne do poruszania się na rynku pracy. Dokument powinien zawierać zasady jego ewaluacji, pozwalające ocenić skuteczność zaplanowanych i realizowanych działań, a także zawierać treści odpowiadające potrzebom uczniów oraz oczekiwaniom ich rodziców.

Ważne!

Program kształcenia ogólnego wybranego przedmiotu w obszarze przedmiotów przyrodniczych powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji konstruktywizmu;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

Michał Malinowski

Przedmioty artystyczne

Programy nauczania w zakresie przedmiotów artystycznych obejmują następujące przedmioty: muzyka, plastyka i technika na II etapie edukacyjnym oraz muzyka, historia muzyki, plastyka i historia sztuki na III etapie edukacyjnym (liceum i technikum).

Tworząc programy nauczania można również wziąć pod uwagę Mapę drogową UNESCO dla edukacji artystycznej z 2006 r. - *„Kwestia celów edukacji artystycznej jest dyskusyjna i rodzi szereg pytań, takich jak np. „Czy edukacja artystyczna powinna być realizowana na zasadzie odrębnego przedmiotu czy też należy ją uważać za dziedzinę, z której warto czerpać przy nauczaniu innych przedmiotów?", „Czy należy uczyć sztuki jako autonomicznej dyscypliny czy jako całościowej wiedzy, kompetencji i wartości, które może przekazywać (a może jednocześnie i tak, i tak)?", „Czy edukacja artystyczna powinna być zarezerwowana dla najbardziej uzdolnionych uczniów czy ma być dostępna dla wszystkich?". Odpowiedzi na te pytania mają zasadnicze znaczenie dla określenia postawy artystów, nauczycieli, uczniów i stanowiska władz politycznych. „Mapa drogowa" dostarcza*

te odpowiedzi i podkreśla, że rozwój kulturalny i rozwój kreatywności powinny zajmować w edukacji centralne miejsce" z uwzględnieniem celów kształcenia i wychowania.

Zajęcia muzyczne/plastyczne/techniczne w szkole podstawowej oraz muzyka, historia muzyki, plastyka i historia muzyki i sztuki na III etapie edukacyjnym (liceum i technikum) są równorzędne (z punktu widzenia kształtowania kompetencji kluczowych) z pozostałymi przedmiotami a *„rozwój kulturalny i rozwój kreatywności powinny zajmować w edukacji centralne miejsce".*

Należy wziąć pod uwagę to, że przedmioty artystyczne pomagają rozwijać obszary wielorakich inteligencji. Sztuka pozwala uczniom wyrażać się lepiej niż matematyka czy nauka. Rozwija również umiejętności motoryczne. Proste rzeczy, takie jak trzymanie pędzla lub posługiwanie się kredką, są ważnym elementem w rozwoju ucznia. Rysowanie, malowanie i rzeźbienie pomagają rozwijać umiejętności wizualno-przestrzenne. Warto pamiętać, że uczniowie powinni wiedzieć więcej na temat świata niż tylko to, czego mogą nauczyć się poprzez tekst i liczby. Edukacja artystyczna uczy, jak interpretować, krytykować i wykorzystywać informacje wizualne czy dźwiękowe. Ponadto sztuka wzmacnia umiejętności rozwiązywania problemów i krytycznego myślenia. Uczy jak wyrazić dane uczucie poprzez taniec lub jak odegrać określoną postać. Wiele praktyk artystycznych takich jak uczestnictwo w zespole muzycznym, teatralnym czy chórze wymaga od uczniów współpracy. Powinni dzielić się odpowiedzialnością i kompromisem, aby osiągnąć wspólny cel. Uczą się, że ich wkład do grupy jest nieodłączny od sukcesu - nawet jeśli nie mają roli solowej lub głównej. Dzieci poprzez wspólne działania artystyczne uczą się, że są odpowiedzialne za swój wkład w grupę. Jeśli zepsują coś, zdają sobie sprawę, że ważne jest wzięcie odpowiedzialności za to, co zrobili. Błędy są częścią życia i uczenie się, jak je akceptować i naprawiać, będzie służyć uczniom, gdy dorosną.

Sugerowane jest aby zadania dotyczące edukacji artystycznej oraz historii muzyki i sztuki na III etapie edukacyjnym koncentrowały się w sferze działania, w ramach której szczególną opieką warto otoczyć każde dziecko, niezależnie od poziomu uzdolnienia plastycznego czy muzycznego! Szkoły powinny przyjąć model integrujący sztukę z ogólnym programem nauczania. Warto pamiętać, żeby nie stawiać teorii przed praktyką. Do nauczania omawianych zagadnień warto wykorzystać ćwiczenia praktyczne wyrabiające pozytywny stosunek emocjonalny do przerabianego tematu.

Teoria może wynikać z praktycznej działalności artystycznej ucznia (muzykowania, śpiewania, tańczenia, przeżywania muzyki, kreacji muzycznej, rysowania, malowania,

filmowania, tworzenia animacji komputerowych). Ekspresja artystyczna może dotyczyć wykorzystania środków artystycznych do skuteczniejszego przyswojenia i zaprezentowania materiału szkolnego z innych dziedzin nauki. np. uczeń może wykorzystać technikę wideo do stworzenia filmu o życiu ptaków, środowisku geograficznym lub życiu jakiegoś inspirującego naukowca. Może wykorzystać działania praktyczne do zaprezentowania zagadnień z zakresu np. historii muzyki czy architektury.

W przypadku edukacji artystycznej, powodzenie nie jest uwarunkowane posiadaniem przez ucznia szczególnego talentu. Sukces wynika z aktywnego udziału w zajęciach. Celem zajęć jest ośmielenie ucznia do aktywności artystycznej. W rozwijaniu tych postaw pomocne może być wykorzystanie narzędzi, jakimi dysponuje edukacja artystyczna: drama, muzyka, sztuki wizualne, taniec, sztuka opowiadania. Sztuka poprzez oddziaływanie na emocje pozwala pełniej zaktywizować uczniów, stworzyć przestrzeń do wyrażenia własnej ekspresji, zespolić wiedzę z różnorodnych dyscyplin. Z tego powodu zalecane jest skierowanie szczególnej uwagi na zintegrowanie środków ekspresji artystycznej z materią nauczanego przedmiotu. Wykorzystanie środków ekspresji artystycznej pozwala uatrakcyjnić pracę w klasie oraz zintegrować różne treści nauczania, kształtować pożądane kompetencje i postawy. Nauczyciel może sięgnąć po środki jednej, najbardziej znanej mu sztuki, kilku naraz lub ich kombinacji bez ograniczania się. Nieprzewidywalność formy i efektów użytych środków wyrazu wpływa inspirująco na pracę uczniów.

Sztuka, muzyka, rzemiosło i projektowanie zawierają jedne z najwyższych form ludzkiej kreatywności. Skuteczna edukacja artystyczna i projektowa na poziomie podstawowym powinna angażować, inspirować i rzucać wyzwanie uczniom, wyposażając ich w wiedzę i umiejętności potrzebne do eksperymentowania, wymyślania i tworzenia własnych dzieł sztuki, rzemiosła i projektowania (m.in. za pomocą: dramy, muzyki, sztuk wizualnych, tańca, sztuki opowiadania). Inspiracją do tego typu działań może być lokalne dziedzictwo kulturowe. Próby jego artystycznej interpretacji mogą się stać skuteczną drogą poznania i internalizacji wartości, które leżą u podstaw tradycyjnej kultury. Pomogą także rozwinąć poczucie własnej tożsamości. Rozwijając się artystycznie, uczniowie powinni nabywać umiejętność myślenia krytycznego oraz rozumienia sztuki i wzornictwa. Powinni także wiedzieć, w jaki sposób sztuka, muzyka i design odzwierciedlają oraz kształtują naszą historię, a także przyczyniają się do kultury, kreatywności i bogactwa naszego narodu.

W rozwijaniu postaw pomocne może być wykorzystanie narzędzi, jakimi dysponuje edukacja artystyczna: drama, muzyka, sztuki wizualne, taniec.

Program nauczania przedmiotów artystycznych ma na celu zapewnienie, że wszyscy uczniowie:

- odkrywają swoje pomysły i gromadzą doświadczenia, a także tworzą przy użyciu najróżniejszych form ekspresji;
- stają się coraz sprawniejsi w rysowaniu, malowaniu, rzeźbieniu i innych sztukach oraz technikach projektowania;
- uczą się dostrzegać wokół siebie materialne i niematerialne znaki tradycyjnej kultury własnego regionu;
- potrafią twórczo rozwijać poznane motywy;
- rozwijają swoje zdolności manualne, wokalne, ruchowe, rytmiczne, taneczne i inscenizacyjne;
- umieją oceniać oraz analizować twórczość z wykorzystaniem języka sztuki, rzemiosła i projektowania;
- zaznajamiają się z postaciami wielkich artystów, rzemieślników i projektantów oraz rozumieją historyczny i kulturowy rozwój różnych form sztuki.

Ważne!

Program nauczania w zakresie przedmiotów artystycznych powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

Joanna Borgensztajn

Edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie fizyczne, podstawy przedsiębiorczości

Ze względu na swoją interdyscyplinarność program kształcenia ogólnego do przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa powinien zostać stworzony zgodnie ze wskazówkami z obszaru przedmiotów przyrodniczych (biologia) oraz obszaru nauk humanistycznych i społecznych (WOS, historia).

Z podobnych przyczyn program kształcenia ogólnego do przedmiotu wychowanie fizyczne powinien łączyć ze sobą cechy programu napisanego zgodnie ze wskazówkami dla obszaru nauk przyrodniczych oraz nauk artystycznych.

Z kolei program kształcenia ogólnego do przedmiotu podstawy przedsiębiorczości powinien zostać stworzony w oparciu o wskazówki dla następujących przedmiotów: wiedza o społeczeństwie, geografia, matematyka, informatyka oraz historia.

Ważne!

Program kształcenia ogólnego wybranego przedmiotu: edukacja dla bezpieczeństwa,wychowanie fizyczne oraz podstawy przedsiębiorczości powinien zawierać:

- szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści spójne z podstawą programową;
- odwołanie się do naukowej koncepcji pedagogiki humanistycznej;
- uwzględnienie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- formy i metody pracy (w tym aktywizujące) uwzględniające kompetencje kluczowe z elementami preorientacji zawodowej;
- narzędzia wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT);
- elementy interdyscyplinarne;
- sposoby oceniania;
- ewaluację programu.

6. Scenariusze zajęć/lekcji

Scenariusze zajęć/lekcji powinny zostać przygotowane do co najmniej 10-15% wymiaru godzin określonych w ramowych planach nauczania[16] dla poszczególnych zajęć i przedmiotów. Treści nauczania prezentowane w scenariuszach powinny obejmować przekrojowo materiał z całego cyklu kształcenia. Do zestawu ww. scenariuszy należy dołączyć jeden scenariusz dostosowany do ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Scenariusze zajęć/lekcji mogą być tworzone z wykorzystaniem różnorodnych pomocy dydaktycznych (np.: przedmiot codziennego użytku, zestaw edukacyjny, gra, zabawka kreatywna) angażujących uwagę i emocje ucznia. Można zatem korzystać z pomocy już istniejących lub tworzyć nowe zestawy edukacyjne bądź zabawki kreatywne. Istotne jest, aby zaproponowane pomoce dawały uczniowi możliwość samodzielnego eksperymentowania i pobudzały do refleksji oraz wnioskowania.

Każdy scenariusz powinien zawierać następujące elementy:

1. temat zajęć/lekcji;
2. adresat zajęć/lekcji (typ przedszkola/szkoły);
3. etap edukacyjny;
4. miejsce i czas realizacji zajęć/lekcji;
5. cel ogólny (główny);
6. cele operacyjne (szczegółowe);
7. środki dydaktyczne[17];
8. zastosowanie narzędzi ICT do realizacji danych zajęć/lekcji;
9. formy pracy;
10. metody i techniki pracy;

[16] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* (Dz.U. z dnia 31 marca 2017, poz.703)

[17] W przypadku przedmiotów artystycznych **konieczne** jest wykorzystanie innych, nieszablonowych, środków dydaktycznych np. narzędzi sensoryczno-kreatywnych.

11. opis przebiegu zajęć/lekcji (maks. 600 znaków ze spacjami)[18];
12. komentarz metodyczno-dydaktyczny (maks. 200 znaków ze spacjami).

ad. 9 i 10. Metody pracy według Czesława Kupisiewicza oraz metody aktywizujące:

- metody oparte na słowie (werbalne): wykład, opowiadanie, pogadanka, opis, dyskusja, praca z książką;
- metody oparte na obserwacji (oglądowe) : pokaz, pomiar;
- metody oparte na działalności praktycznej uczniów: laboratoryjna, zajęć praktycznych;
- metody aktywizujące np: burza mózgów, sytuacyjna, inscenizacji, problemowa.

Formy pracy:

a. zbiorowa
b. grupowa
c. indywidualna
d. w parach

Każdy scenariusz dostosowany do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinien zawierać następujące elementy:

1. temat zajęć/lekcji;
2. adresat zajęć/lekcji (typ przedszkola/szkoły; typ specjalnych potrzeb edukacyjnych);
3. etap edukacyjny;
4. miejsce i czas realizacji zajęć/lekcji;
5. cel ogólny (główny);
6. cele operacyjne (szczegółowe);
7. środki dydaktyczne[19];
8. zastosowanie narzędzi ICT do realizacji danych zajęć/lekcji;
9. formy pracy;
10. metody i techniki pracy;
11. opis przebiegu zajęć/lekcji uwzględniający dzieci/uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (maks. 900 znaków ze spacjami)[20];
12. komentarz metodyczno-dydaktyczny (maks. 500 znaków ze spacjami).

[18] W punktach 11 i 12 podano orientacyjną liczbę znaków.
[19] Należy pamiętać aby środki dydaktyczne, metody, formy i techniki pracy były dostosowane do konkretnego przykładu ucznia z SPE.
[20] W punktach 11 i 12 podano orientacyjną liczbę znaków.

Zachęcamy do tworzenia koncepcji programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania kształcenia ogólnego w których Państwa inicjatywa, pomysłowość i nowatorstwo będą początkiem nowego spojrzenia na rozwój i wychowanie ucznia we współczesnym świecie.

Zakończenie

Wyżej opisane wytyczne oraz przykłady nowatorskich rozwiązań programowych podkreślają potrzebę wdrażania innowacyjnych zmian w polskim systemie edukacji. Tworzone programy, poza wymaganiami formalnymi, powinny również stwarzać uczniom możliwość rozwijania twórczego myślenia i rozumienia świata. Modelowe programy powinny więc opierać się na integracji wiedzy z różnych dziedzin i jednocześnie umożliwiać jej wykorzystanie w praktyce.

Powstałe w ramach projektu programy mają pozwolić na stworzenie w szkole środowiska atrakcyjnego dla uczniów i dostosowanego do wymagań współczesnego świata. **Należy jednak pamiętać, że program nauczania jest komponentem szkolnego zestawu programów, dlatego musi on być spójny z innymi programami nauczania, z misją szkoły oraz przyjętą w szkole filozofią nauczania i wychowania.** W obecnej rzeczywistości dokonuje się nieustanny proces zmian w sposobach uczenia się i zdobywania wiedzy, dlatego warto tworzyć programy nauczania, które umożliwią uczniom rozwijanie kompetencji kluczowych, odkrywanie ich własnych możliwości, a w przyszłości lepsze funkcjonowanie na rynku pracy.

Profil absolwenta

- sprawnie posługuje się językiem ojczystym
- posługuje się co najmniej dwoma językami obcymi
- wykorzystuje umiejętności matematyczne i naukowo-techniczne w życiu codziennym
- wykorzystuje technologię ICT w życiu codziennym
- odczuwa więź emocjonalną z rodziną, środowiskiem lokalnym, narodem i ojczyzną
- umiejętnie korzysta z dóbr kultury i aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym
- ma nawyk uczenia się i rozwijania swoich zainteresowań
- jest wrażliwy na potrzeby drugiego człowieka i środowiska
- jest kreatywny
- jest odpowiedzialny i obowiązkowy
- cechuje się postawą przedsiębiorczą
- charakteryzuje go postawa proekologiczna
- odznacza się wysoką kulturą osobistą
- zna, rozumie i akceptuje normy i zasady społecznie uznawane
- dba o higienę własną i estetykę otoczenia
- szanuje osiągnięcia minionych pokoleń
- interesuje się życiem społecznym i politycznym
- jest przygotowany do dalszego kształcenia i pełnienia różnych ról społecznych
- respektuje pozytywne i trwałe wartości ogólnoludzkich
- posiada umiejętność życia w zgodzie z samym sobą, z innymi ludźmi i ze światem
- dba o zdrowie i sprawność fizyczną
- ma świadomość konieczności integrowania się z innymi narodami z zachowaniem poczucia własnej tożsamości i odrębności narodowej
- szuka nowatorskich rozwiązań
- jest ciekawy świata

Bibliografia

Akty prawne

*Ustawa Prawo Oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 roku (*Dz. U. z dnia 11 stycznia 2017 r. Poz.59*), artykuł 4 ust. 24; artykuł 4 ust. 26 z odwołaniem do Ustawy o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 r. Art. 3 pkt 13.b* (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, 1954, 1985 i 2169).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla szkoły branżowej I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 24 lutego 2017 Poz. 356).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z dnia 31 marca 2017, poz.703).

*Rozporządzenie z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkac*h (Dz. U. z dnia 25 sierpnia 2017 poz. 1591).

*Tryb dopuszczania programów nauczania do użytku szkolnego opisuje Art. 22 a Ustawy o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 (*Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, 1954, 1985 i 2169) *wraz ze zmienionymi ust. 6-8 w Ustawie Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo Oświatowe z dnia 14 grudnia 2017 roku* (Dz. U. z 11 stycznia 2017 r. poz. 60) Art. 15 ust. 30a).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia.

Konkluzje Rady w sprawie roli wczesnej edukacji i kształcenia podstawowego w stymulowaniu kreatywności, innowacyjności i kompetencji cyfrowych z dnia 27.5.2015, (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 2015/C 172/05).

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego; *Strategia Rozwoju Kraju 2020*; *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030.*

Uchwała Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020".

Literatura

Kompetencje kluczowe, [on-line:]
http://ec.europa.eu/education/policy/school/competences_pl

Mapa drogowa UNESCO dla edukacji artystycznej
http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Mapa_Drogowa.pdf

https://www.power.gov.pl/media/49709/PO_WER_27_12_2017.pdf

Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. IV, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005.

Kupisiewicz W., *Dydaktyka ogólna*, Graf Punkt Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2000.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny,* Wydawnictwo Żak , Warszawa 1996.

Wadsworth J.B., *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka,* WSiP, Warszawa 1998.

Wspomaganie przedszkoli w rozwijaniu kompetencji kluczowych dzieci, oprac. K. Sarad-Deć, Warszawa 201

Aneks

W związku z opublikowanymi w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej C189 z dnia 4 czerwca 2018 r. (wyd. polskie) „Zaleceniami Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie”[21] przedstawiamy aktualnie obowiązujące nazewnictwo wraz z krótkim opisem każdego obszaru. Przy tworzeniu programów nauczania i scenariuszy lekcji/zajęć prosimy o uwzględnienie poniższych zmian.

Kompetencje z 2006 r.	Kompetencje z 2018 r.
1. **Porozumiewanie się w języku ojczystym** – to zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych – w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym.	1. **Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji** – to zdolność identyfikowania, rozumienia, wyrażania, tworzenia i interpretowania pojęć, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie, przy wykorzystaniu obrazów, dźwięków i materiałów cyfrowych we wszystkich dziedzinach i kontekstach. Zakłada ona zdolność skutecznego komunikowania się i porozumiewania się z innymi osobami, we właściwy i kreatywny sposób. Rozwijanie umiejętności rozumienia i tworzenia informacji stanowi podstawę dalszego uczenia się i innych interakcji językowych. W zależności od kontekstu, kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji mogą być rozwijane w języku ojczystym, języku edukacji szkolnej lub języku urzędowym kraju lub regionu.

[21] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:189:FULL&from=PL

2. Porozumiewanie się w językach obcych – zdolność do rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturowych (w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym) w zależności od chęci lub potrzeb danej osoby. Wymagane są tu sprawności mediacji i rozumienia różnic kulturowych. Stopień opanowania języka zależy od społeczno-kulturowego kontekstu osobistego, otoczenia oraz potrzeb czy zainteresowań danej osoby.	**2. Kompetencje w zakresie wielojęzyczności** – określają zdolność do prawidłowego i skutecznego korzystania z różnych języków w celu porozumiewania się. Jeśli chodzi o zakres umiejętności, pokrywa się on zasadniczo z umiejętnością rozumienia i tworzenia informacji: opiera się na zdolności rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturowych, w zależności od potrzeb lub pragnień danej osoby. Kompetencje językowe zawierają w sobie wymiar historyczny oraz kompetencje między¬kulturowe. Opierają się na zdolności do, jak to określono w europejskim systemie opisu kształcenia językowego, pośredniczenia między różnymi językami i mediami. W razie potrzeby mogą one obejmować utrzymywanie i dalsze rozwijanie kompetencji w zakresie języka ojczystego, jak również opanowanie języka urzędowego/języków urzędowych danego kraju.
3. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne – matematyczne sprawności obejmują umiejętność rozwijania i wykorzystywania myślenia matematycznego (w tym liczenia) w codziennych sytuacjach. Obejmują one rozumowanie logiczne i przestrzenne oraz umiejętność prezentowania wniosków opartych na dowodach (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele). Kompetencje naukowo-techniczne pokazują procesy rozumienia zmian spowodowanych przez ludzką działalność.	**3. Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii** **A. Kompetencje matematyczne** – to zdolność rozwijania i wykorzystywania myślenia i postrzegania matematycznego do rozwiązywania problemów w codziennych sytuacjach. Istotne są zarówno proces i działanie, jak i wiedza, przy czym podstawę stanowi należyte opanowanie umiejętności rozumowania matematycznego. Obejmują one w różnym stopniu zdolność i chęć wykorzystywania matematycznych sposobów myślenia oraz prezentacji (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele). **B. Kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych** – dotyczą zdolności i chęci wyjaśniania świata przyrody z wykorzysta¬niem istniejącego zasobu wiedzy i stosowanych metod, w tym obserwacji i eksperymentów, w celu formułowania pytań i wyciągania wniosków opartych na dowodach. **C. Kompetencje techniczne i inżynierskie** – to stosowanie tej wiedzy i metod w odpowiedzi na postrzegane ludzkie potrzeby lub wymagania. Kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii obejmują rozumienie zmian powodowanych przez działalność człowieka oraz rozumienie swojej odpowiedzialności jako obywatela.

4. Kompetencje informatyczne – obejmują umiejętne i krytyczne wykorzystywanie technologii społeczeństwa informacyjnego (TSI) w codziennym życiu. Ich fundamentem są sprawności informatyczne i komputerowe (pozyskiwanie, ocena, przechowywanie, tworzenie, prezentowanie, wymiana informacji, porozumiewanie się).	**4. Kompetencje cyfrowe** – obejmują pewne, krytyczne i odpowiedzialne korzystanie z technologii cyfrowych i interesowanie się nimi do celów uczenia się, pracy i udziału w społeczeństwie. Obejmują one umiejętność korzystania z informacji i danych, komunikowanie się i współpracę, umiejętność korzystania z mediów, tworzenie treści cyfrowych (w tym programowanie), bezpieczeństwo (w tym komfort cyfrowy i kompetencje związane z cyberbezpieczeństwem), kwestie dotyczące własności intelektualnej, rozwiązywanie problemów i krytyczne myślenie.
5. Umiejętność uczenia się – to zdolność świadomego i konsekwentnego uczenia się, a tym samym organizowania własnego procesu uczenia się (przy jednoczesnej eliminacji przeszkód z tym związanych). Istotne jest tu efektywne zarządzanie czasem i konkretnymi informacjami. Kompetencja ta oznacza pozyskiwanie, przetwarzanie i przyswajanie nowej wiedzy, a także rozwijanie umiejętności. Istotnymi czynnikami są tu motywacja i wiara we własne możliwości.	**5. Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się** – to zdolność do autorefleksji, skutecznego zarządzania czasem i informacjami, konstruktywnej pracy z innymi osobami, zachowania odporności oraz zarządzania własnym uczeniem się i karierą zawodową. Obejmują one zdolność radzenia sobie z niepewnością i złożonością, umiejętność uczenia się, wspierania swojego dobrostanu fizycznego i emocjonalnego, utrzymania zdrowia fizycznego i psychicznego oraz zdolność do prowadzenia prozdrowotnego i zorientowanego na przyszłość trybu życia, odczuwania empatii i zarządzania konfliktami we włączającym i wspierającym kontekście.
6. Kompetencje społeczne i obywatelskie – to predyspozycje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe, przygotowujące do konstruktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-zawodowym w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych.	**6. Kompetencje obywatelskie** – to zdolność działania jako odpowiedzialni obywatele oraz pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim i społecznym, w oparciu o rozumienie pojęć i struktur społecznych, gospodarczych, prawnych i politycznych, a także wydarzeń globalnych i zrównoważonego rozwoju.
7. Inicjatywność i przedsiębiorczość – to zdolność osoby do generowania twórczych pomysłów. Kompetencje te obejmują: kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania oraz realizacji zamierzonych celów.	**7. Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości** – to zdolność wykorzystywania szans i pomysłów oraz przekształcania ich w wartość dla innych osób. Przedsiębiorczość opiera się na kreatywności, krytycznym myśleniu i rozwiązywaniu problemów, podejmowaniu inicjatywy, wytrwałości oraz na zdolności do wspólnego działania służącego plano-waniu projektów mających wartość kulturalną, społeczną lub finansową i zarządzaniu nimi.
8. Świadomość i ekspresja kulturalna – to docenianie znaczenia kreatywnego wyrażania poglądów i uczuć za pośrednictwem rozmaitych środków wyrazu z pogranicza literatury, muzyki, sztuk teatralnych i wizualnych.	**8. Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej** – obejmują rozumienie sposobów kreatywnego wyrażania i komunikowania pomysłów i znaczeń w różnych kulturach, za pomocą różnych rodzajów sztuki i innych form kulturalnych, oraz poszanowanie dla tego procesu. Obejmują one angażowanie się w rozumienie, rozwijanie i wyrażanie własnych pomysłów oraz odczuwanie swojego miejsca lub roli w społeczeństwie na wiele różnych sposobów i w wielu kontekstach.

